

УДК 007 : 304 : 070

ДЕТЕРМІНАНТИ ОБСТАВИННОГО ТИПУ В СИНОНІМІЧНІЙ ПАРАДИГМІ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР СУЧАСНОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Юлія Наливайко

*Донецький національний університет,
вул. Університетська, 24, Донецьк, 83000, Україна, e-mail: nalivaykopov@mail.ru*

Стаття присвячена визначенню статусу обставинних детермінантів у синтаксичній синонімічній парадигмі, представлений конструкціями різних типів, на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу.

Ключові слова: детермінант обставинного типу, предикативно-обставинний кваліфікатор, синтаксична синонімічна парадигма, синкретизм.

Стилістичні можливості синтаксису, генеруючи потенціал лексики та морфології, завдяки своїй синтетичності сприяють основному комунікативному призначенню засобів масової інформації — створенню умов для інформаційного комфорту. У першу чергу інформаційний комфорт формується на рівні тексту. Зокрема, особливої уваги потребує аналіз таких ознак комунікативно досконалого викладу, як: довжина речень, лінійність /нелінійність викладу, структура речень. Саме прості речення публіцистичного дискурсу, ускладнені обставинними детермінантами, стали предметом аналізу в контексті синтаксичної синонімічної парадигми з оперттям на загальноприйняті критерії виділення інтегративного співвідношення синонімів. Синтаксична синонімія є джерелом збагачення тексту засобами виразності, тому співвідноситься з розробленням теоретичних засад сучасного публіцистичного дискурсу.

Здатність мовної системи передавати той самий зміст співвідносними на лексико-семантичному рівні, але різними з формального боку синтаксичними конструкціями зумовлює різноманітність авторських стилів, манер оповіді.

Спираючись на сучасні дослідження синтаксичної синонімії в контексті трансформації та синкретизму (зокрема, цій проблемі присвячені дослідження В. Бабайцевої [2], А. Загнітка [4], Л. Холоділової [8]), не можна оминати основної проблеми синтаксичної синонімії — виділення критеріїв об'єднання одиниць у синонімічний синтаксичний ряд.

У синтаксичній літературі останніх років багато уваги приділяється другорядним членам речення, які характеризуються нечітким зв'язком з іншими членами речення, деякою незалежністю функціонування. Такі другорядні члени речення В. Виноградов визначив як «поширювачі речення», пізніше такі компоненти отримали назву детермінантів, або «детермінувальних членів речення»,

або «вільних словоформ», а зв'язок їх з іншими членами речення почали називати «вільним приєднанням» [6].

Взявши до уваги численні спроби окреслити зміст такого семантико-синтаксичного явища, як детермінація, ми акцентуємо увагу на його суттєвих диференційних ознаках і, відповідно, на його специфічному статусі в синонімічній парадигмі публіцистичного дискурсу.

Об'єктом дослідження стали конструкції з детермінантами обставинного типу, дібрані з сучасної української періодики («Голос України», «Молодь України», «Україна молода», «Дзеркало тижня. Україна»), а також еквівалентні (частково або повністю) конструкції, які можна включити до синонімічної парадигми публіцистичного дискурсу.

У теорії синтаксичного аналізу сучасного публіцистичного тексту проблема синонімії посідає важливе місце, оскільки ґрунтується на аналізі одиниць синтаксису на різних рівнях: форми і змісту, модальності, варіантності й інваріантності, синтаксичної парадигми, синкретизму, комунікативної мети, стилістичної маркованості та ін. Виділення критеріїв аналізу інтегративного співвідношення синонімів, уживаних у сучасному публіцистичному тексті та репрезентованих формально різними синтаксичними структурами, зокрема обставинними детермінантами, є **метою статті**.

Пошуки інваріанта синтаксичних конструкцій, об'єднаних у синонімічний ряд, призвели до детального аналізу теорії глибинних і поверхових структур, згідно з якою синтаксичними синонімами можна вважати конструкції, що мають спільну глибинну структуру й різну поверхневу. З цих позицій як основний критерій виділяємо необхідність адекватного відображення предикатно-актантної структури речення в кожній структурі – члені синонімічного ряду. Як домінуючу конструкцію ряду можна визнати конструкцію «такого ярусу, на якому в необхідному й достатньому для нейтральної комунікації предикативному оформленні експліцитно реалізуються пропозиції, що виражають характерне для даного ряду категорійно-семантичне значення» [5]. Прозорим способом вираження структури ситуації є складнопідрядне речення, здатне утворювати центр тематичного ядра або поля. Ця ж конструкція, як правило, визнається домінуючою синонімічного ряду синтаксичних конструкцій. Але це твердження є правильним лише за умови, що ряд не містить конструкцій із синкретичними компонентами. Саме в цьому аспекті виникає зацікавленість у спостереженні за реченнями, що містять обставинні детермінантні конструкції.

Відсутність єдиного підходу до явищ, що виявляють функціонально-семантичну схожість, робить перспективним вивчення синтаксичних синонімів із позицій функціонального підходу, що дозволить інтерпретувати функціональну синонімію як «семантичну ізофункціональність граматичних одиниць різних рівнів, а функціональні синоніми — як граматичні форми і структури, що характеризуються спільністю семантичної функції» [7].

Синтаксична синонімія ґрунтується на розумінні синонімічного ряду як закритої структури, що може об'єднувати одиниці як одного рівня, так і одиниці різних рівнів (речення — прості, складні, ускладнені). У межах теорії ізофункціональності поняття синтаксичної парадигми (за концепцією Н. Шведової) трактується як система форм зміни речення з позиції вираження синтаксичного часу, синтаксичної особи та об'єктивної модальності, що уподібнює парадигму речення до дієслова-присудка.

Прийменниково-субстантивні форми детермінантів обставинного типу на формально-граматичному рівні виступають як самостійні поширювачі речення загалом, а на семантико-синтаксичному — як слоформи, що формують «предикатно-обставинний кваліфікатор» [6], який бере участь у вираженні додаткової предикації і обставинної характеристики висловлення загалом:

1. *Після девальвації наш борг зростає на 6%* (Україна молода. — 2013. — 31 січня).

2. *Попри заспокоювання санітарних служб, в підземних виробках таки спостерігається підвищений рівень радіації* (Україна молода. — 2013. — 09 січня).

3. *За відомим життєвим законом тільки людина змогла зайняти кругову оборону супроти тисячі лих, напастей і нещасть* (Україна молода. — 2012. — 21 вересня).

Такі конструкції, позначаючи відповідні ситуації із семантикою часу (1), допусту (2) і відповідності (3), містять додаткову предикацію, що чітко можна виявити, трансформувавши конструкції (наприклад, при перетворенні простого ускладненого речення на складне).

Поліпредикативні речення з предикатно-обставинними детермінантами, репрезентованими прийменниково-субстантивним комплексом, є поширеним різновидом ускладнених конструкцій. Предикатно-обставинні детермінанти характеризуються складною семантичною структурою, що зумовлено взаємодією значень компонентів — слів, які беруть участь в утворенні аналізованих синтаксичних форм.

Основною умовою формування прийменниково-субстантивної синтаксичної форми із синкретичним предикатно-обставинним значенням є використання в її складі предикатних слів і прийменників з обставинним значенням. Прийменниково-субстантивний детермінівальний комплекс виражається автосемантичними словоформами в поєднанні з прийменником, що, взаємодіючи із керованою ним відмінковою формою іменника (або його аналога), бере на себе функцію вираження обставинного відтінка значення словоформи, а субстантив із значенням процесу, властивості, стану виражає предикатну ознаку.

Семантично й формально неелементарне просте речення, яке містить детермінант — компонент, що приєднується до реченнєвої предикативної основи загалом за допомогою реченнєвомодифікаційного підрядного синтаксичного зв'язку, відображає один із напрямів синтаксичного аналітизму, оскільки детермінанти легко вичленовуються з речення, пор.: *У Броварах Київської області побилися народний депутат з фракції «БЮТ-Батьківщина» Костянтин Бондарев та заступник начальника міліції громадської безпеки Броварського міліцейського відділку (Дзеркало тижня. — 2012. — 14 вересня. — С.2) = Побилися народний депутат з фракції «БЮТ-Батьківщина» Костянтин Бондарев та заступник начальника міліції громадської безпеки Броварського міліцейського відділку. + Побилися у Броварах Київської області.*

Позиція детермінанта в структурі речення завжди периферійна, незалежно від того, чи в реченні наявна одна детермінантна субпозиція, чи їх значно більше, препозитивна вона чи постпозитивна: *Після сутички нападники змушені були відступити; На місце події підполковник прибув разом з іншими правоохоронцями для складання протоколів про адміністративні правопорушення через «розміщення представниками політичних партій агітаційних наметів у невис-*

тановленому місці»; Під час складання матеріалів з автомобіля вийшов чоловік — народний депутат України Костянтин Бондарєв (Дзеркало тижня. — 2012. — 14 вересня. — С.2).

Блок детермінантів, який складається з кількох різнофункціональних компонентів, частіше за все займає позицію на початку речення: *На сьогоднішній момент завдяки журналістському розслідуванню правоохоронцями проводиться перевірка (Дзеркало тижня. — 2012. — 14 вересня. — С. 2)*, де детермінувальний компонент *на сьогоднішній момент* містить семантику часу, а компонент *завдяки журналістському розслідуванню* передає синкретичне значення причини та позитивного наслідку.

Конструкції з детермінантами неускладненої обставинної семантики належать до одного синонімічного ряду поряд з іншими синтаксичними конструкціями на основі адекватного відбиття предикатно-актантної структури речення кожним членом ряду при їх різній поверхневій організації. Тому синонімічними можна вважати такі конструкції: 1) *Після відриву від реальних показників (часова семантика) відбулася чергова недооцінка впливу зовнішніх чинників* — просте ускладнене речення з детермінантною структурою; *Після того, як відбувся відрив від реальних показників, відбулася чергова недооцінка впливу зовнішніх чинників* — складнопідрядне речення. 2) *Україна найбільше відрізняється в гірший бік від країн аналогічної категорії через відсутність базових ринкових інституцій* (причинове значення) — просте ускладнене речення з детермінованою структурою; *Україна найбільше відрізняється в гірший бік від країн аналогічної категорії, тому що відсутні базові ринкові інституції* — складнопідрядне речення.

Отже, кожна конструкція синонімічного ряду 1) [складається з двох членів, як і в другому ряді] об'єднана загальним темпоральним значенням, що виражається однаково на семантико-синтаксичному рівні. У конструкціях 2) ряду причинове значення реалізується аналогічно двома конструкціями при збереженні інваріантної предикатно-актантної структури, а, отже, вони теж є синтаксичними синонімами.

Окремої уваги потребують такі випадки формування синонімічного ряду, в якому як конструктивний елемент наявний синкретичний детермінант: *При таких світових трендах (умова + супровідна характеристика) складно розраховувати на економічне зростання за рахунок ринку СНД чи внутрішнього ринку України.* → *Маючи такі світові тренди (умова + супровідна характеристика), складно розраховувати на економічне зростання за рахунок ринку СНД чи внутрішнього ринку України.* → *Складно розраховувати на економічне зростання за рахунок ринку СНД чи внутрішнього ринку України, якщо наявні такі світові тренди (умова).*

У 2008-2009 роки масштабної урядової програми економічного стимулювання (час + причина) Китай уник кризи. → *Коли у 2008-2009 роках тривала масштабна урядова програма економічного стимулювання (час), Китай уник кризи.* → *Китай уник кризи, тому що у 2008-2009 роках тривала масштабна урядова програма економічного стимулювання (причина).*

Досліджені конструкції — члени синонімічного ряду, що мають у своєму складі конструкцію з детермінантом синкретичного типу, розмежовують синкретичну семантику, звужуючи обсяг змісту окремого члена синонімічного ряду. Ця теза є вірною для складнопідрядного речення, оскільки воно реалізує

одне обставинне значення, що не дозволяє визнати його домінантою певного аналізованого синонімічного ряду, оскільки позицію домінанти може посідати конструкція із неподільним синкретичним значенням. У нашому випадку це конструкція з полісинкретичним детермінантом, яка у повному обсязі зберігає інваріантну предикатно-актантну структуру.

Синтаксична парадигма з поліпредикативним детермінантом суттєво відрізняється від парадигми, що не містить конструкцій з синкретичними структурами. Отже, наявність додаткових супровідних обставинних відтінків у детермінанта впливає на формування синтаксичної синонімічної парадигми, яка утворюється не лише в результаті об'єднання конструкцій з ідентичним семантичним наповненням, але й за рахунок включення конструкцій із частковою реалізацією семантики, що призводить до перетину синтаксичних парадигм різної семантики.

Проведений порівняльний аналіз синтаксичної синонімічної парадигми із структурою, що містить детермінант несинкретичної семантики (I тип), та синтаксичної синонімічної парадигми із полісемантичним детермінантом (II тип), дозволяє припустити, що конструкції парадигми II типу можна лише умовно вважати синонімічними, оскільки не всі її структури здатні передавати полісемантичну характеристику, а, відповідно, й дорівнювати синонімічній доміні. Можна говорити не про самостійну синтаксичну парадигму, а про перетин синтаксичних парадигм різної семантики.

Формально-змістова асиметрія в мові перебуває у стані постійних змін та сама є джерелом змін у мові. Ця невідповідність форми і значення мовного знака виявляється в тому, що одній мовній одиниці може відповідати кілька компонентів змісту, що породжує багатозначність мови. Та навпаки: один зміст може виражатися різними формами, що, в свою чергу, породжує синонімію.

Зокрема, ґрунтуючись на актуалізації в сучасному синтаксисі публіцистичного дискурсу закону мовної економії, можна прослідкувати прагнення до синтаксичної компресії та синтаксичної редукції. Виявом цього процесу стає підвищення частотності використання синтаксичних конструкцій із детермінантами синкретичної семантики, що, в свою чергу, є свідченням постійної динаміки в українському синтаксисі.

-
1. Алексанова С.А. Феномен недискретности в сфере обстоятельственных детерминантов // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.П. Герцена. — 2008. — № 2.
  2. Бабайцева В. В. Система членов предложения в современном русском языке. — М.: Просвещение, 1988. — 155 с.
  3. Загнітко А.П. Мовна ситуація. Соціолінгвістичний портрет: структурно-і функційно-типологічні вияви. — Донецьк: ДонНУ, 2012. — Вип. 25. — С. 180-188.
  4. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. — Донецьк: ДонНУ, 2006. — 378 с.
  5. Леденев Ю.Ю. Явления изофункциональности в синтаксисе русского языка. — Ставрополь: Изд-во СГУ, 2001.

6. Малащенко В.П. О синкретизме детерминантов // Явление синкретизма в синтаксисе русского языка. — Ростов н/Д, 1992. — С. 43-56.
7. Сорокина Т.С. Функциональные основы теории грамматической синонимии // Вопросы языкознания. — 2003. — № 3.
8. Холодилова Л.Е. О термине «синкретизм» в языке и речи. // Вопросы терминологии. — Нижний Новгород, 1993. — С. 127-133.

**ADVERBIAL DETERMINANTS
IN THE SYNONYM PARADIGM OF SYNTACTIC STRUCTURE
IN THE MODERN PUBLICISTIC DISCOURSE**

[**Julia Nalivaiko**

Donetsk National University,
Universitetskaya str., 24, Donetsk, 83000, Ukraine

E-mail: nalivaykopoy@mail.ru

The paper focuses on defining place of adverbial determinants in the syntactic synonym paradigm, represented by the constructions of various types, on the basis of the modern publicistic discourse.

Key words: adverbial determinant, predicative adverbial qualifier, syntactic synonym paradigm, syncretism.

**ДЕТЕРМИНАНТЫ ОБСТОЯТЕЛЬСТВЕННОГО ТИПА
В СИНОНИМИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЕ СИНТАКСИЧЕСКИХ
СТРУКТУР СОВРЕМЕННОГО ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО
ДИСКУРСА**

Юлия Наливайко

Донецкий национальный университет,
ул. Университетская, 24, Донецк, 83000, Украина

E-mail: nalivaykopoy@mail.ru

Статья посвящена определению статуса обстоятельственных детерминантов в синтаксической синонимической парадигме, представленной конструкциями разных типов, на материале современного публицистического дискурса.

Ключевые слова: детерминант обстоятельственного типа, предикативно-обстоятельный квалификатор, синтаксическая синонимическая парадигма, синкретизм.

Стаття надійшла до редколегії 18.09.2013

Прийнята до друку 14.10.2013